

3. Bezbednosno-obaveštajne službe Republike Srbije

Bogoljub Milosavljević, Predrag Petrović

222

U svakoj zemlji bezbednosno-obaveštajne službe (dalje u tekstu: službe bezbednosti) predstavljaju jednog od najvažnijih izvršnih aktera u sistemu nacionalne bezbednosti. Pod službama bezbednosti ovde podrazumevamo isključivo specijalizovane civilne i vojne organizacije sa bezbednosno-obaveštajnom funkcijom, koje se osnivaju unutar državnog aparata i koje su pod kontrolom vlade. Službe bezbednosti treba da, pre svega, najvišim državnim organima pružaju blagovremene, relevantne i precizne informacije, kao i da svojim aktivnostima štite ustavni poredak i nacionalne interese od prodora stranih obaveštajnih službi i delatnosti organizovanih kriminalnih i terorističkih grupa. Ovlašćene su da prikupljaju podatke iz javnih izvora, ali i putem tajnih metoda, tehnika i sredstava.²⁸⁸

Takav karakter i ulogu imaju danas u Srbiji tri organizacije: Bezbednosno-informativna agencija (skraćeno: BIA), Vojnobezbednosna agencija (VBA) i Vojnoobaveštajna agencija (VOA). Bezbednosno-informativna agencija je direktno podređena Vladi i ima status posebne republičke organizacije, dok su VBA i VOA organizacione celine (organi uprave) koje se nalaze u sastavu Ministarstva odbrane i podređene su ministru odbrane, a preko njega i Vladi.

Funkcije obaveštajnih službi konkretno su utvrđene u pozitivnopravnim propisima²⁸⁹ i podrazumevaju najpre zadatke koji čine standardno polje obaveštajne delatnosti: (1) prikupljanje i analizu informacija značajnih za nacionalnu bezbednost, odbranu i zaštitu vitalnih ekonomskih, spoljnopolitičkih i drugih interesa zemlje i (2) dostavljanje takvih informacija donosiocima političkih odluka, organima za sprovođenje zakona i drugim nadležnim državnim organima.

²⁸⁸ Osnovni problem u demokratskim društvima predstavlja to kako izmiriti potrebu za tajnošću rada službi bezbednosti sa osnovnim formativnim činiocem demokratskog poretka, odnosno sa javnošću rada državnih institucija. Zbog toga se često ističe da službe bezbednosti predstavljaju "socijalni dinamit u demokratskom društvu", Bogoljub Milosavljević, „Reforme obaveštajno-bezbednosnih službi: slučaj Srbije,” u *Prva škola reforme sektora bezbednosti: zbornik predavanja*, ur. Pavle Janković. (Beograd: Centar za proučavanje odbrane i bezbednosti, G17 Institut, 2003), 95.

²⁸⁹ Videti: *Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije*, Službeni glasnik RS, br. 116/07; *Zakon o Bezbednosno-informativnoj agenciji*, Službeni glasnik RS, br. 42/02; *Zakon o službama bezbednosti Savezne Republike Jugoslavije*, Službeni list SRJ, br. 37/02 i Službeni list SCG, br. 17/04.

Pored takvih zadataka, BIA i VBA obavljaju i određene bezbednosne zadatke radi otkrivanja, sprečavanja i dokumentovanja pretnji po ustavni poredak, nacionalnu bezbednost i druge vrednosti demokratskog društva. To se u prvom redu odnosi na terorističke aktivnosti i oružane pobune, određene oblike organizovanog kriminala, krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti države, dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, dela protiv Vojske Srbije i protiv određenih drugih zaštićenih vrednosti. Iste dve službe (BIA i VBA) obavljaju i kontraobaveštajne zadatke radi otkrivanja i sprečavanja delovanja stranih obaveštajnih službi, kao i radi zaštite domaćih institucija. Nijedna od službi bezbednosti nije zakonom ovlašćena da planira i izvodi tajne operacije u inostranstvu radi ostvarivanja spoljnopolitičkih ciljeva i zaštite nacionalnih interesa Srbije. U popisu njihovih zadataka ne nalaze se ni zadaci kontrole političkih i ideoloških neistomišljenika režima, što je bila karakteristika delovanja službi bezbednosti u periodu komunističkog režima, kao i u poslednjoj deceniji prošlog veka, koja im je davala karakter *političke policije*.

Veze službi bezbednosti i ostalih aktera sa izvršnom funkcijom u javnom sektoru bezbednosti, a posebno veze sa vojskom i policijom, postoje kao trajne i neraskidive, a njihova tesna, delotvorna i sa opisima njihovih nadležnosti usaglašena saradnja jedna je od pretpostavki uspešnog funkcionisanja bezbednosno-obaveštajnog sistema svake zemlje. Bezbednosno polje delovanja službi bezbednosti pojavljuje se, međutim, kao područje u kome su moguća mešanja nadležnosti tih službi i nadležnosti policije, kao i nadležnosti vojnih organa bezbednosti. U praksi je tokom proteklih nekoliko godina bilo, i za javnost vidljivih, slučajeva u kojima se očigledno radilo o sukobu nadležnosti između službi bezbednosti, s jedne, i policijskih organa, s druge strane. Moglo se zaključiti da su službe bezbednosti u takvim slučajevima težile tome da imaju vodeću ulogu, pa i uspevale da to ostvare, odnosno uspevale su da sopstvene ciljeve nametnu kao dominantne u odnosu na ciljeve rutinskih policijsko-bezbednosnih operacija. Policijske operacije su, međutim, preduzimane radi sprovođenja zakona, pa je ostajao utisak da se u takvim slučajevima, u ime viših a za javnost nesaznatih interesa nacionalne bezbednosti, odstupalo od sprovođenja zakona. To je, sa svoje strane, svakako vodilo narušavanju poverenja javnosti u inače krhku vladavinu prava, ali i zamagljivanju linija odgovornosti između institucija u sektoru bezbednosti.

Dodatno, sve do sredine 2006. godine postojao je snažan utisak o konkurentskom ostvarivanju uloge vojnih službi bezbednosti i civilne službe bezbednosti. Do toga je dolazilo zbog nepostojanja državnog mehanizma za usmeravanje i koordinaciju rada službi bezbednosti, ali i zbog činjenice da su vojne službe bezbednosti delovale kao organi SRJ/SCG, dok su civilne službe bile organizovane isključivo na nivou dveju republika članica zajedničke države Srbije i Crne Gore.

Službe bezbednosti Republike Srbije imaju svoje poreklo u istovrsnim institucijama stvorenim pri kraju i neposredno po završetku Drugog svetskog rata u socijalističkoj Jugoslaviji (državi SFRJ ili tzv. "drugoj Jugoslaviji", 1945–1992). Njihov organizacioni i funkcionalni kontinuitet očuvan je i tokom postojanja zajed-

ničke države Srbije i Crne Gore (državi SRJ i SCG ili tzv. trećoj Jugoslaviji, 1992–2006). Da li i u kojoj meri taj kontinuitet postoji i danas i kako se on odražava na položaj i ulogu službi bezbednosti Republike Srbije pitanje je na koje treba da odgovori ovaj projekat. S tim u vezi, može se već ovde izneti opšti utisak današnje srpske javnosti da službe bezbednosti, upravo zbog višedecenijske tradicije koja je obeležavala njihov položaj i ulogu u sektoru bezbednosti i u čitavom jugoslovenskom društvu, i dalje predstavljaju najmanje kontrolisanog, ali izvanredno moćnog i najuticajnijeg aktera čitavog javnog sektora bezbednosti.²⁹⁰

Naime, višedecenijsko opstajanje autoritarnih režima na prostoru Jugoslavije uticalo je na to da se državni i nacionalni interesi podređuju konkretnim interesima vladajuće grupacije. Usled toga, glavni zadatak službi bezbednosti bio je zaštita vlastodržaca i njihovih uskih interesa, što je dovelo do toga da one progone političke neistomišljenike i kritičare vlasti, odnosno da deluju prvenstveno kao politička policija. Takva uloga službi bezbednosti zadržala se sve do demokratskih promena, odnosno do oktobra 2000. godine kada se nova politička elita suočila sa nužnošću reforme sektora bezbednosti. Na sledećim stranicama opisani su nasleđe sa kojima su se reformatori suočili i ostvareni dometi reforme službi bezbednosti, a potom su predložene mere za dalje poboljšavanje situacije na ovom polju.

Antrfile 2: Koreni službi bezbednosti Srbije – (tekst boks)

Korene današnjih službi bezbednosti Republike Srbije možemo pronaći još u Kraljevini Srbiji, u kojoj je 17. oktobra 1899. godine u okviru Ministarstva unutrašnjih dela stvoreno Odeljenje za poverljive policijske poslove (tajna policija). Taj se datum od 2001. godine slavi kao dan BIA. U Kraljevini Jugoslaviji postojali su Vojna obaveštajna služba, Kontraobaveštajna služba i Šifarsko odeljenje u Ministarstvu vojske i mornarice, kao i Direkcija nacionalne bezbednosti u Ministarstvu unutrašnjih poslova, koja je imala političko odeljenje (suzbijanje aktivnosti političkih protivnika režima), kontraobaveštajno odeljenje i odeljenje specijalne bezbednosti (evidencije lica značajnih za nacionalnu bezbednost).

U toku Drugog svetskog rata partizanski pokret je najpre formirao Drugi (obaveštajni) odsek pri Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske (1942), sa "obaveštajnim poverenicima" u štabovima operativnih jedinica. Prva ustanova koja je imala obeležja obaveštajno-bezbednosne službe osnovana je 13. maja 1944. godine kao Odeljenje za zaštitu naroda (OZNA), a 13. maj je sve do 2001. godine slavljen kao "Dan bezbednosti",

²⁹⁰ Taj se momenat od 2000. godine do sada redovno manifestovao prilikom sastavljanja novih vlada, naročito u vidu dugih «pogađanja» koalicionih partnera u vladi oko izbora ličnosti koja će biti na čelu Bezbednosno-informativne agencije.

odnosno kao praznik službi bezbednosti i policije. Od delova OZNE, Radio centra i Grupe za šifru Ministarstva narodne odbrane stvorena je 1946. godine Uprava državne bezbednosti (Udba). Uprava državne bezbednosti je bila savezna institucija, sa organima u republičkim ministarstvima (sekretarijatima) unutrašnjih poslova, koji su usmeravali rad oblasnih odeljenja u srezovima. Posle Brionskog plenuma 1966. godine, Udba je transformisana u Služba državne bezbednosti (SDB), federalnu instituciju pri Saveznom sekretarijatu unutrašnjih poslova, koja je koordinirala rad službi bezbednosti u republičkim sekretarijatima unutrašnjih poslova.²⁹¹ Proces osamostaljivanja republičkih SDB u odnosu na saveznu SDB zao-kružen je Ustavom SFRJ donetim 1974. godine. Savezna SDB prestaje da postoji početkom 1992. godine.

Vojna-obaveštajna služba nastala je od Drugog (obaveštajnog) odseka koji je postojao pri Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske i funkcionisala je kao Druga uprava Generalštaba Vojske Jugoslavije, a kasnije JNA. Takođe, jedno vreme nosila je naziv Obaveštajne uprave, da bi 2002. godine u Zakonu o službama bezbednosti SRJ bila označena kao Vojna obaveštajna služba (VOS), a potom u novembru 2003. godine preimenovana u Vojnoobaveštajnu agenciju (VOA).

Druga vojna služba bezbednosti – VBA – nastala je 1946. godine od delova OZNE i bila je poznata kao Kontraobaveštajna služba Jugoslovenske armije (KOS JA i kasnije JNA). Preimenovana je 1955. godine u Upravu bezbednosti, poznatu kao XII uprava Generalštaba Jugoslovenske armije. Posle donošenja Zakona o službama bezbednosti SRJ (2002) reorganizovana je i preimenovana u Vojnu službu bezbednosti (VSB), a novembra 2003. godine u Vojnobezbednosnu agenciju (VBA).

Antrfile 1: Koreni službi bezbednosti

Skica nasleđenog stanja

Priroda političkog režima odredila je kakvu će ulogu i zadatke službe bezbednosti imati u državi SFRJ. U uslovima neprikosnovene vladavine jedne partije – komunističke, osnovni interes svih aktera u sistemu nacionalne bezbednosti bio je zaštita monopola vlasti te partije. Kao važan oslonac režima, službe bezbednosti uživale su privilegovan položaj, a na čelne pozicije ovih službi i niza velikih, uglavnom trgovinskih, preduzeća koja su osnivana za obezbeđenje znatnih

²⁹¹ O istorijatu bezbednosno-obaveštajnih struktura u Srbiji videti više na veb-stranici BIA, „Istorijat obaveštajno-bezbednosnih struktura na teritoriji Srbije,“ *Bezbednosno-informativna agencija*, <http://www.bia.gov.rs/istorijat.htm>.

novčanih fondova za finansiranje operacija službi, postavljeni su ljudi u koje je državno-partijska elita imala veliko poverenje. Njoj su jedino i polagali račun o svom radu. Štiteći režim vlasti od sopstvenih građana – neistomišljenika, one su u potpunosti opravdale svoj kolokvijalni naziv tajne policije. Mada saldo ovih službi još uvek nije izveden, računa se da su one samo na području Srbije formirale oko 400.000 dosijea političkih neistomišljenika²⁹², kao i da su sprovodile državno nasilje prema sopstvenim građanima, računajući tu i oko 200 ubijenih emigranata za čije se ubistvo sumnjiči SDB.²⁹³

Službe bezbednosti su imale veoma široka i zakonom nedovoljno omeđena ovlašćenja, karakteristična i za druge autoritarne režime tog tipa. Tako, od završetka Drugog svetskog rata pa sve do jula 2002. godine, ni u jednom zakonskom propisu nije eksplicitno imenovana nijedna civilna ili vojna služba. Kada je posle smrti predsednika Tita, kao i pod pritiskom liberalnijeg krila Partije konačno bio donet Zakon o osnovama sistema državne bezbednosti (1984. godine), taj zakon „uređivao je samo opšta mesta (nebitna pitanja), a prepuštao je izvršnoj vlasti i čelnicima moćnih službi da svojim internim uputstvima tajnog karaktera regulišu čitavu uobičajenu zakonsku materiju (osnivanje, funkcije, ovlašćenja, organizaciju, način delovanja i odgovornost službi)“.²⁹⁴ Za sve to vreme najvažniji propis za rad službi bila su Pravila o radu Službe državne bezbednosti, koja su predstavljala tajni – javnosti nedostupni – propis ministra (saveznog sekretara) za unutrašnje poslove.²⁹⁵

Nakon raspada SFRJ malo toga se promenilo, osim što je savezna SDB faktički prestala da postoji 1992. godine. Ona je formalno bila ukinuta jula meseca 2002. godine. U obe republike postojali su Resori državne bezbednosti (RDB), koji su se nalazili u sastavu republičkih ministarstava za unutrašnje poslove. Novoformirana država SRJ preuzela je iz SFRJ dve vojne službe – VOS i KOS, kao i dve manje službe pri Ministarstvu inostranih poslova – SID i SB. Načelni Zakon o osnovama sistema državne bezbednosti ostao je na snazi sve do 2002. godine i predstavljao je jedini zakonski dokument u toj oblasti. Međutim, on nije imao ikakvu stvarnu funkciju u pravnom poretku. Delokrug rada, sedišta i područ-

²⁹² Opšti citat, Bogoljub Milosavljević, „Reforme obaveštajno-bezbednosnih službi: slučaj Srbije,“ u *Prva škola reforme sektora bezbednosti: Zbornik predavanja*, ur. Pavle Janković. (Beograd: Centar za proučavanje odbrane i bezbednosti, G17 Institut, 2003), 97.

²⁹³ Ozren Žunec, „Democratic Oversight and Control Over Intelligence and Security Agencies,“ in *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe: Insights and Perspectives*, eds. J. A. Trapins and Ph. H. Fluri. (Geneva/Belgrade: DCAF, 2003), 382.

²⁹⁴ Milosavljević, „Reforme obaveštajno-bezbednosnih službi: slučaj Srbije,“ 98.

²⁹⁵ Poslednja takva pravila u SFRJ doneta su 1990. godine. Po ondašnjem običaju, objavljena su u tajnom (poverljivom) službenom glasilu („Sl. list SFRJ – Poverljivo glasilo“, br. 18/90), koje je bilo nedostupno građanima, a time je sve akte objavljene u njemu lišavalo obeležja pravnosti. Više o tome: Bogoljub Milosavljević, „Ovlašćenja policije i drugih državnih organa za tajno prikupljanje podataka: domaći propisi i evropski standardi,“ u *Demokratski nadzor nad primenom posebnih ovlašćenja*, urs. Miroslav Hadžić i Predrag Petrović. (Beograd: Centar za civilno-vojne odnose, 2008), 69–70.

ja rada, te metodi i način rada RDB i dalje su bili utvrđivani tajnim aktima, što predstavlja pravi paradoks, jer "u pravnoj državi ne mogu postojati tajni propisi, odnosno takvi propisi ne čine deo državnog pravnog poretka i ne mogu obavezivati građane (...) sankcije za povrede takvih propisa ne mogu izricati sudovi, već samo disciplinski organi donosioca".²⁹⁶ Takođe, za primenu posebnih istražnih tehnika i metoda kojima se odstupa od ustavom garantovanih prava i sloboda građana (kao što su prisluškivanje i otvaranje pisama) nije bila potrebna saglasnost suda. Rečeno važi i za vojne službe bezbednosti.²⁹⁷ Tako su službe i u novonastaloj državi SRJ, koja je, međutim, Ustavom iz 1992. godine proklamovana kao demokratska višestranačka parlamentarna republika, zasnovana na principima vladavine prava i poštovanju sloboda i prava građana, nastavile da deluju u potpunom odsustvu efikasnog pravnog okvira i van svake demokratske civilne kontrole.

Nasilni raspad SFRJ i (ne)umešanost Srbije u ratom pogođena područja, te priroda režima (izborni autoritarizam²⁹⁸) na čijem se čelu nalazio Slobodan Milošević predstavljaju činioce koji su doveli do kriminalizacije i militarizacije društva i države. Naime, zbog umešanosti SRJ u rat u Bosni i Hercegovini, Savet bezbednosti UN uveo je sankcije SRJ. Kasnija istraživanja će pokazati da ovaj događaj (u kombinaciji sa ratom) predstavlja faktor koji je ključno uticao na to da kriminal postane sastavni element funkcionisanja društva i države SRJ, ali i susednih država Rumunije i Bugarske.²⁹⁹ Zbog nemogućnosti da neophodni energetske resursi i druga dobra, uključujući u to i pojedine robe za široku potrošnju, budu dobavljeni legalnim tokovima iz inostranstva, stvorena je gusta mreža regionalnih ilegalnih nabavnih puteva. Time je u SRJ nastala ogromna zona sive (i crne) ekonomije³⁰⁰, čije je učešće u društvenom proizvodu 1994. godine iznosilo čak 50%. Dakle, nastala je "siva država" koja je obavljala one funkcije sistema koje zvanična država nije mogla da obavlja. Kao značajan akter u organizovanju ovih mreža i poslova, pre svega onih koji su se odnosili na nabavku energenata, bile su upravo službe bezbednosti.³⁰¹

²⁹⁶ Bogoljub Milosavljević i Aleskandar Resanović, *Državno nasilje nad građanima u Jugoslaviji* (Beograd: Centar za antiratnu akciju, 2001), 70.

²⁹⁷ Zvonko Horvat, „Reforma vojnih službi bezbednosti,” u *Zbornik predavanja sa IX Škole reforme sektora bezbednosti*, ur. Pavle Janković. (Beograd: ISAC Fund, 2007).

²⁹⁸ Dušan Pavlović, „Srbija za vreme i nakon Miloševića,” *Sociološki pregled*, Vol. XXXIX, No. 2, (2005): 183–196.

²⁹⁹ Više o tome videti u: Jens Stilhoff Sorensen, "War as social transformation: Wealth, class, power and an illiberal economy in Serbia", *Civil Wars*, Volume 6, Issue 4 (2003): 55–82; Miša Gleni, „Kriminalci kao ključni ekonomski igrači”, *B92*, http://www.b92.net/info/intervju/index.php?nav_id=304428 (pristupljeno Jan. 23, 2009).

³⁰⁰ O razlici između sive i crne ekonomije, te o ulozi koju su imale u Srbiji tokom devedesetih godina videti više u: Jens Stilhoff Sorensen, *o. c.*

³⁰¹ Jedna od potvrda kriminalnog nasleđa službi bezbednosti je pronalazak 660 kg heroina (marta 2001. godine) u sefu Komercijalne banke koji je iznajmio RDB.

Rat je uticao i na neuobičajeno veliku militarizaciju službi bezbednosti. Naime, 1996. godine formirana je Jedinica za specijalne operacije (JSO), koja se do januara meseca 2002. godine nalazila u sastavu RDB MUP Republike Srbije (a potom je kao posebna organizaciona jedinica MUP postojala sve do donošenja odluke o njenom raspuštanju 25. marta 2003. godine). Jedinica je bila najvećim delom popunjena ratnim veteranima koji su se, kao pripadnici različitih paravojskih snaga, borili na srpskoj strani na područjima Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Do danas nije u potpunosti rasvetljena ratna uloga ove jedinice, pa samim tim ni umešanost RDB u ratna zbivanja na području bivše Jugoslavije. No, ono što je izvesno jeste to da su službe bezbednosti putem paravojskih jedinica skriveno uredovale yu-ratovima, što im i nije bio veliki problem, jer su "još u drugoj Jugoslaviji stekle moć i znanje za nasilno "upravljanje krizom", za čiju je svrhu bila smišljena tzv. strategija specijalnog rata, koja je imala naglasak na tzv. unutrašnjem neprijatelju".³⁰² Režim Slobodana Miloševića iskoristio je rat i paravojsne i parapolicijske jedinice da proširi svoju moć nad društvom i da ojača autoritarnu osnovu svog vladanja. "Tim lakše, jer je tokom rata cementirana interesna spreaga između političkih, vojno-policijskih i kriminalnih elita."³⁰³

Specifičan i naročito težak element nasleđa službi bezbednosti, u prvom redu srpskog RDB, predstavlja njeno otvoreno stavljanje na stranu režima Slobodana Miloševića tokom devedesetih godina prošlog veka. Braneći režim koji je, naročito od sredine devedesetih godina, naglo gubio podršku javnosti, RDB je zajedno sa policijom učestvovao u progonu lidera opozicije, gušenju mirnih demonstracija i batinjanju stotina građana na ulicama Beograda i drugih gradova Srbije.

Drastičnije od toga, po posledicama koje je imalo, bilo je pretvaranje JSO u udarnu pesnicu autokratske vladavine Slobodana Miloševića, čiji su pripadnici, samostalno ili u sadejstvu sa organizovanim kriminalnim klanovima, počinili više teških krivičnih dela.³⁰⁴ Komandantu jedinice Miloradu Ulemeku Legiji, pojedinih oficirima i pripadnicima ove jedinice, ali i tadašnjem šefu RDB Radomiru Markoviću, izrečene su sudske presude za učestvovanje u organizovanju i izvršenju više političkih ubistava: u otmici i ubistvu bivšeg predsednika Predsedništva Srbije Ivana Stambolića avgusta 2000. godine, u ubistvu četvorice visokih funkcionera opozicione partije Srpski pokret obnove (SPO) na Ibarskoj magistrali oktobra 1999. godine³⁰⁵ i u pokušaju ubistva Vuka Draškovića, lidera SPO u

³⁰² Miroslav Hadžić, „Moderatori nasilja – skrivena strana yu-rata,“ u *Nasilno rasturanje Jugoslavije: uzroci, dinamika i posledice*, ur. Miroslav Hadžić. (Beograd: Centar za civilno-vojne odnose, 2006), 199.

³⁰³ Miroslav Hadžić, „Različitoš prividno istog,“ *Centar za civilno-vojne odnose*, <http://www.ccmr-bg.org/analize/rec/rec59.htm> (pristupljeno Jan. 27, 2009).

³⁰⁴ O nastanku JSO, te o sprezi vrha i pojedinih pripadnika jedinice sa organizovanim kriminalnim grupama, kao i o njihovoj umešanosti u organizovanje i izvršenje više teških krivičnih dela videti: Filip Švarc, „Jedinica“, *B92*, <http://www.b92.net/specijal/jedinica/> (pristupljeno Dec. 12, 2008).

³⁰⁵ Vuk Drašković, lider SPO, ocenio je presudu za zločin na Ibarskoj magistrali kao istorijsku, jer je to bio prvi put da je od 1945. godine jedan šef tajne policije osuđen za zločin, kao i da je

Budvi, juna 2000. godine. Postupak koji se vodi povodom ubistva Slavka Ćuruvije, vlasnika lista *Nedeljni Telegraf*, aprila 1999. godine, i dalje je u toku.³⁰⁶ Kada je o svim ovim zločinima reč, postoji sumnja da je predsednik SRJ Milošević u njima učestvovao kao nalogodavac, ali ta sumnja nije sudski dokazana. Izrečene presude pak jasno ilustruju nasleđeni mehanizam funkcionisanja tajne policije, odnosno jasno ilustruju način na koji je politički vrh države službe bezbednosti transformisao iz zaštitnika nacionalnog interesa i bezbednosti društva i države u instrumente za razračunavanje sa političkim neistomišljenicima.

Demokratske promene i politizacija reforme

Nakon promene vlasti oktobra 2000. godine, Srbija je napravila početni otklon od autoritarnog načina upravljanja državom, kvazitržišnog ekonomskog sistema (suštinski komandnog) i patrijarhalne političke kulture, te otpočela tranziciju ka liberalno-demokratskom modelu društva. Jedan od urgentnih zadataka nove demokratske vlasti bila je reforma sektora bezbednosti, naročito službi bezbednosti. Njih su pobednička koalicija DOS i najšira demokratska javnost s razlogom doživljavali kao otvorenu pretnju demokratizaciji društva, dok su za veći deo građana one predstavljale izvorište straha i nepoverenja prema čitavom sektoru bezbednosti.

Upravo zbog toga su kao prioritetni zadaci nove vlasti u reformi državnih institucija, proklamovani u *Ugovoru sa narodom* u deset tačaka (predizborna platforma DOS), označeni: stavljanje na uvid nadležnim skupštinskim odborima svih tajnih policijskih dosijea u roku od sto dana i formiranje nezavisne komisije eksperata koja će preispitati i obnarodovati sve relevantne dokumente, audio i video zapise koje je tadašnja vlast držala u tajnosti, a koji se odnose na vođenje unutrašnje i spoljne politike Srbije i Jugoslavije u periodu 1987–2000. godine. Kao ostali veoma važni zadaci, nametali su se: definisanje nacionalnih interesa; rad na izradi i usvajanju ključnih dokumenata iz oblasti bezbednosti (Strategije nacionalne bezbednosti i Strategije i doktrine odbrane); usvajanje novih zakona o delovanju i organizaciji bezbednosno-obaveštajnog sistema i sprovođenje lustracije.

No, inicijalna politička volja za sprovođenje reforme službi bezbednosti ubrzo je splasnula. Do toga je došlo pod dejstvom niza faktora koji su doveli do odlaganja sprovođenja bilo kakvih ozbiljnijih reformskih mera u narednih godinu i po dana. Pored očekivanih teškoća, koje su inače karakteristične za refor-

---

dobio zatvorsku kaznu. „Maksimalne kazne za “Ibarsku”, B92, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=06&dd=19&nav_id=304459 (pristupljeno Dec. 14, 2008)

³⁰⁶ Može se zapaziti da je stepen nasilja koji je Slobodan Milošević primenjivao prema sopstvenim građanima, kritičarima i protivnicima svoje vladavine, rastao uporedo sa gubitkom političke podrške stanovništva.

mu sektora bezbednosti (otpori samih struktura bezbednosti i političkih snaga bivšeg režima, ali i dela javnosti koji je sklon starom gledanju na nacionalnu bezbednost kao na neupitnu kategoriju otuđene moći), u slučaju Srbije je na odlaganje i politizaciju reforme službi bezbednosti delovao jedan naročiti splet objektivnih i subjektivnih faktora.

S jedne strane, koalicija DOS je nakon petooktobarskih promena bila u poziciji da pokrene reformski proces u vojnim službama bezbednosti (na nivou SRJ), ali je za taj proces trebalo pridobiti i crnogorsku političku elitu, koja je bila više zainteresovana za osamostaljivanje Crne Gore, nego za unapređenje institucija SRJ. U Republici Srbiji je, međutim, bila obrazovana prelazna vlada koja je trajala do održavanja parlamentarnih izbora 23. decembra iste godine i do konstituisanja Narodne skupštine i Vlade u januaru naredne godine. Međutim, ta Vlada nije raspolagala reformskim kapacitetom. Tako je, na osnovu postignutog dogovora sa predsednikom SRJ Koštunicom, u toku naredna četiri meseca na čelu RDB ostao Miloševićev čovek Radomir Marković, što je dalo dosta vremena čelnicima RDB da unište deo dokumentacije iz arhiva službe, ali i da se posvete konsolidovanju svojih pozicija kod novih političkih odlučilaca u Srbiji. To vreme DOS nije, s druge strane, iskoristio da pripremi adekvatan kadar i odgovarajuće planove za reformu službi bezbednosti, kao ni za reformu policije i vojske. Umesto toga, među strankama koje su sačinjavale pobedničku koaliciju DOS došlo je do sve izraženijih neslaganja oko smera i tempa reforme društva i države, ali i do proižvođenja međustranačkih afera u koje su bile umešane službe bezbednosti.

Na drugoj strani, nepovoljna bezbednosna situacija u Kopненоj zoni bezbednosti prema Kosovu i Metohiji i na jugu Srbije uticala je na to da oslabi početna rešenost da se sprovede brza i temeljna reforma službi bezbednosti. Tu su situaciju, ne sporeći njenu punu ozbiljnost i težinu, stalno i iznova koristile službe i druge snage bezbednosti, ali i najviši organi vlasti, kao snažan argument protiv sprovođenja bilo kakvih krupnijih zahvata u reformi sektora bezbednosti. U logici tog argumenta tražena su opravdanja za odlaganje otvaranja dosijea koje su službe vodile iz političkih i ideoloških motiva (jer bi to, navodno, moglo ozbiljno da ugrozi saradničku mrežu i tako oslabi efikasnost službi), kao i za protivljenje lustraciji pripadnika službi koji su kršili ljudska prava i za sprovođenje svakog drugog temeljitijeg zahvata u strukturu i kadrovski sastav službi. Sličan u odnosu na dejstvo koje je imao na odlaganje i usporavanje reforme službi bezbednosti, ali drugačije prirode, bio je teret ratnog nasleđa i s tim u vezi duboka podela u znatnom delu srpskog društva koja je nastala povodom saradnje Srbije sa Haškim tribunalom za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije, kao i povodom izručenja optuženih za te zločine.

U narednim pasusima izloženi su primeri delovanja pojedinih faktora na proces politizacije i na odlaganja reformi službi bezbednosti. Svi ovi događaji prvenstveno ukazuju na to da nije postojao politički konsenzus ključnih političkih aktera oko reforme službi bezbednosti i da je to bila glavna prepreka njihovom reformisanju. Jedino u tom kontekstu moguće je razumeti elementarnu

protivrečnost između izjave Gorana Petrovića, prvog načelnika RDB kog je postavila Vlada Republike Srbije 27. januara 2001. godine, u kojoj je tvrdio da je nasleđena situacija u RDB bila "najblaže rečeno katastrofalna"³⁰⁷, i činjenice da su u 2001. godini, pa i u polovini sledeće godine, sasvim izostale preko potrebne reforme u toj službi ukoliko ne računamo manje kadrovske promene.

Kao dobar primer koji ilustruje početnu reformsku nedoslednost i nesprenost Vlade Srbije da sprovede odlučniju reformu službi bezbednosti može nam poslužiti neadekvatan pokušaj otvaranja dosijea službi bezbednosti. Naime, Vlada je, pod snažnim pritiskom javnosti da konačno otpočne ispunjavanje svojih predizbornih obećanja, aprila meseca 2001. godine donela Uredbu o skidanju oznake poverljivosti sa dosijea vođenih o građanima Republike Srbije u Službi državne bezbednosti³⁰⁸. Ubrzo potom (na svojoj narednoj sednici) Vlada je promenila naziv ove uredbe u Uredbu o stavljanju na uvid određenih dosijea vođenih o građanima Republike Srbije u Službi državne bezbednosti.³⁰⁹ Uredbom je bilo predviđeno to da RDB najkasnije do 20. juna 2001. godine utvrdi koji se građani nalaze na spisku onih koji imaju dosijea vođena pod kategorijom "unutrašnji neprijatelj". Tako su, po svemu sudeći, van tog spiska ostali oni koji su vođeni kao "ibeovci", "građanska desnica", "liberali", "anarholiberali", "opozicioni lideri", "borci za promene" i slično. Zbog toga je „ova Uredba građanima pružila samo jedno nekompletno pravo uvida u akta SDB“³¹⁰, i to pod nadzorom RDB i bez mogućnosti da dosijea budu uzeta iz poseda RDB. Otvaranje dosijea tajnih službi trebalo je da označi zatvaranje nedemokratske i diktatorske epohe, a razlog što dosijea državne bezbednosti nisu bila potpuno otvorena valja tražiti u činjenici da "za mnoge u DOS ta epoha (od 1945. do 2000. godine) nije bila diktatorska i nedemokratska"³¹¹. Pored toga što nije bila pogodan instrument za ispunjenje postavljenog cilja, ova je Uredba, kao podzakonski akt koji je uređivao zakonsku materiju suprotno Ustavu, bila i pravno manjkava zbog čega ju je Ustavni sud Srbije u junu 2003. godine proglasio neustavnom.

Ista vrsta nedoslednosti manifestovala se ponovo krajem 2003. godine kada je bio donet dugo očekivani Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava (lustraciji)³¹². Mada je Srbija jedina zemlja u regionu koja je ovo pitanje uredila

³⁰⁷ „Intervju Gorana Petrovića,“ *Nedeljni telegraf*, Aug. 1, 2001).

³⁰⁸ *Uredba o stavljanju na uvid određenih dosijea vođenih o građanima Republike Srbije u službi državne bezbednosti*, Službeni glasnik RS, br. 30/01.

³⁰⁹ *Uredba o stavljanju na uvid određenih dosijea vođenih o građanima Republike Srbije u službi državne bezbednosti*, Službeni glasnik RS, br. 31/01.

³¹⁰ Jovica Trkulja, „Pravno savladavanje autoritarne prošlosti,“ *Hereticus*, 2003-1, <http://www.hereticus.org/arhiva/2003-1/pravno-savladavanje-autoritarne-proslosti.html/2>.

³¹¹ „Uvid u dosijea SDB regulisati zakonom,“ *Danas*, Jul 5-6, 2003. O potrebi otvaranja tajnih dosijea, te o dilemama i problemima koji se tom prilikom javljaju videti više u: Boguljub Milosavljević i Đorđe Pavičević, *Tajni dosijei: otvaranje dosijea službi državne bezbednosti* (Beograd: Centar za antiratnu akciju, 2001).

³¹² *Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava*, Službeni glasnik RS, br. 58/03 i 61/03.

zakonom, do sprovođenja lustracije po ovom Zakonu nikada nije došlo, jer u Narodnoj skupštini nije bilo potrebne većine koja bi omogućila da se izaberu članovi lustracione komisije i obezbede drugi uslovi za njen rad. Sprovođenje ovog Zakona pretpostavljalo je mogućnosti uvida u dosijea službi bezbednosti.

Drugu, i po posledicama koje je imala na politizaciju reforme znatno težu ilustraciju stanja predstavljaju afere u koje su bili umešani pojedini pripadnici i delovi službi bezbednosti, kao što su, na primer, „afera Gavrilović“ (ubijen je bivši visoko rangirani pripadnik RDB Momir Gavrilović), „afera Perišić“ (uhapšen je bivši načelnik Generalštaba i tadašnji potpredsednik Vlade Srbije Momčilo Perišić) i „afera Pavković“ (pokušaj da se u junu 2001. godine specijalne jedinice Vojske Jugoslavije upotrebe za upad u Biro za komunikacije Vlade Srbije zbog navodnog prisluškivanja). U svim ovim aferama dve ključne partije koalicije DOS – Demokratska stranka (DS) i Demokratska stranka Srbije (DSS) – optuživale su jedna drugu da zloupotrebljavaju službe bezbednosti za ostvarivanje uskih stranačkih interesa.

Treći primer predstavlja događaj koji je na drastičan način pokazao koliko su velike opasnosti odlaganja reforme službi bezbednosti i pružio jasan dokaz o težini nasleđenog stanja u njima. To je bila pobuna Jedinice za specijalne operacije, čiji su pripadnici pod punom opremom i naoružanjem blokirali saobraćajnice u Kuli i autoput kod Centra „Sava“ u Beogradu. Oni su tražili smenu ministra policije Dušana Mihajlovića i čelnika RDB, ali i javno manifestovali neslaganje sa hapšenjem i izručivanjem optuženih sa liste Haškog tribunala za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije. U sledu međustranačkih sukoba unutar DOS, predsednik SRJ Koštunica okarakterisao je taj događaj kao uobičajeni „radnički protest“ ljudi koji umesto radničkih mantila imaju uniformu i naoružanje.

Situacija je, međutim, bila veoma ozbiljna. Pobunjenici su uspeli da iznude smenu načelnika RDB Gorana Petrovića i njegovog zamenika Zorana Mijatovića. Kao odgovor na novonastalu situaciju, Vlada Republike Srbije formirala je *Savet za državnu bezbednost*. Predsednik Saveta bio je predsednik Vlade Srbije dr Zoran Đinđić³¹³, a Savet je bio zamišljen kao telo koje će nadzirati operativni rad RDB do uspostavljanja parlamentarne kontrole.³¹⁴ Takođe, Vlada je potvrdila akt³¹⁵ kojim je JSO izdvojena iz RDB u posebnu organizacionu jedinicu Ministarstva unutrašnjih poslova, o čijoj je nameni i upotrebi odlučivao ministar unutrašnjih poslova, uz prethodno pribavljenu saglasnost Vlade. Ovim potezima Vlada je pokušala da uspostavi kontrolu nad JSO. Istovremeno, pokušaj predsednika SRJ da na saveznom nivou formira Savet za nacionalnu bezbednost nije

³¹³ *Defense & Security*, Issue No. 043, January 24, 2002.

³¹⁴ Ovo telo raspušteno je nakon formiranja vlade Vojislava Koštunice u proleće 2004.

³¹⁵ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta u Jedinici za specijalne operacije Ministarstva unutrašnjih poslova (DT 01 broj 255/2002, 15. 1. 2002. godine)

uspeo zbog otpora Vlade Republike Srbije, koja je smatrala da on nije ovlašćen za formiranje takvog tela.³¹⁶

Uprkos visokom stepenu politizacije reforme i oštrom političkom sukobu dve glavne vladajuće političke partije, u julu mesecu 2002. godine konačno su usvojena dva zakona, od kojih jedan uređuje rad civilnih i vojnih službi na saveznom nivou, dok je drugim zakonom RDB Srbije transformisan u Bezbednosno-informativnu agenciju. Međutim, ubistvo predsednika Vlade Srbije Zorana Đinđića, koje se dogodilo marta 2003. godine, pokazalo je da stvaranje zakonskog okvira za delovanje službi bezbednosti, kao i organizacione izmene nisu dovoljne za ostvarivanje uspešne reforme. Naime, atentat na premijera počinila je grupa sastavljena od pojedinih pripadnika JSO i pripadnika organizovane kriminalne grupe poznate kao "Zemunski klan", ali i uz učestvovanje jednog broja pripadnika BIA. Pokazalo se, dakle, da je najpre neophodno ukloniti ljude iz službi bezbednosti koji su bili umešani u teška kršenja ljudskih prava ili koji su bili povezani sa kriminalnim grupama, odnosno da je bilo neophodno izvršiti kadrovsku obnovu, kao i preduzeti niz drugih reformskih zahvata koji će obezbediti to da službe funkcionišu na nov, demokratskom društvu prikladan način. Rečju, pokazalo se da do tada nije bilo stvarne reforme i da je, barem u ovom trenutku, trebalo osmisliti i sprovesti istinsku reformu, ali se to još jednom nije dogodilo.

Gotovo dve godine nakon demokratskih promena, početkom jula mesecu 2002. godine, usvojen je *Zakon o službama bezbednosti SRJ*. Neposredan motiv za ubrzano pripremanje ovog zakona bila je "afera Perišić", u kojoj se jasno pokazalo da ne postoji civilna kontrola nad vojnim službama bezbednosti i oružanim snagama. Zakonom su uređeni položaj, funkcije, ovlašćenja i kontrola službi bezbednosti na saveznom nivou: Vojne službe bezbednosti i Vojne obaveštajne službe³¹⁷, kao i Službe bezbednosti i Službe za istraživanje i dokumentaciju u okviru Ministarstva inostranih poslova. Najznačajnije promene koje je ovaj Zakon doneo odnosile su se na vojne službe bezbednosti, koje su tada prvi put bile jednim zakonom definisane i obavezane da za primenu posebnih postupaka i metoda kojima se privremeno ograničavaju ustavom i zakonom garantovana ljudska prava i slobode moraju da dobiju prethodnu sudsku saglasnost. Osim toga, vojna policija odvojena je od vojnih službi bezbednosti. "Na ovaj način je postignuto da služba koja koristi tajne metode za prikupljanje podataka nema vojnu policiju kao izvršni organ, što je jedan od demokratskih standarda."³¹⁸

Važan doprinos ovog Zakona bilo je uspostavljanje mehanizma demokratske civilne kontrole. Vojne službe podređene su ministru odbrane i Saveznoj vladi, što predstavlja značajan iskorak koji vodi uspostavljanju civilne kontrole, jer su vojne službe ranije bile potčinjene načelniku Generalštaba, a na nižim nivo-

³¹⁶ Dejan Anastasijević, „Savet za avet,” *Vreme*, broj 758, Jan. 19, 2006.

³¹⁷ Ove službe su kasnije preimenovane u VBA i VOA.

³¹⁸ Opšti citat, Zvonko Horvat, „Reforma vojnih službi bezbednosti,” u *Zbornik predavanja sa IX Škole reforme sektora bezbednosti*, ur. Pavle Janković. (Beograd: ISAC Fund, 2007), 128.

ima komandantima jedinica. Zakon je predvideo i parlamentarne mehanizme kontrole rada službi. Formirana je i parlamentarna Komisija za kontrolu službi bezbednosti SRJ koja, međutim, nije funkcionisala zbog brojnih teškoća u funkcionisanju Saveznog parlamenta. Stručna javnost ocenila je da ovaj Zakon jasno, sadržajno i celovito uređuje položaj, funkcije, ovlašćenja, kontrolu i nadzor rada službi bezbednosti, a jedina kritika odnosila se na rešenje po kojem je VBA zadržala policijska ovlašćenja. Nakon raspada Državne zajednice Srbija i Crna Gora, Zakon je inkorporiran u pravni poredak Srbije i još uvek predstavlja ključni pravni okvir za rad vojnih službi bezbednosti.

Samo dve nedelje nakon donošenja navedenog Zakona, Narodna skupština Srbije usvojila je *Zakon o Bezbednosno-informativnoj agenciji*. Njime je RDB izdvojen iz sastava Ministarstva unutrašnjih poslova i transformisan u Bezbednosno-informativnu agenciju (BIA), koja je neposredno podređena Vladi Republike Srbije i nalazi se pod njenom kontrolom. U odnosu na svoje funkcije ona predstavlja službu "mešovitog tipa", jer istovremeno obavlja obaveštajne i kontraobaveštajne zadatke, ali i funkciju službe bezbednosti (zaštita ustavom utvrđenog poretka). Međutim, javnost je, i pored toga što je pozdravila usvajanje dugo očekivanog zakona, oštro kritikovala kako Zakon u celini, tako i pojedine njegove odredbe. Navešćemo samo najbitnija zapažanja.

Najpre, Zakon se sastoji od svega 28 članova³¹⁹, koji nepotpuno i neprecizno regulišu materiju na koju se Zakon odnosi. Nisu jasno razdvojene obaveštajna i kontraobaveštajna komponenta, kao ni funkcije službe bezbednosti.³²⁰ Takođe, za razliku od Zakona o službama bezbednosti SRJ, u ovom Zakonu neprecizno su navedeni i definisani metodi rada Agencije, jer ona u obavljanju poslova iz svoje nadležnosti primenjuje "odgovarajuće operativne metode, mere i radnje, kao i odgovarajuća operativno-tehnička sredstva"³²¹, pri čemu se ne određuje jasno koji su to metodi, mere, radnje i sredstva. Posledica ovog nedostatka jeste to da kontrola nad primenom postupaka i metoda kojima se privremeno ograničavaju ustavom i zakonom utvrđena ljudska prava i slobode (član 13 Zakona) nije dovoljno razrađena.³²² Sporna je i odredba po kojoj pripadnici Agencije angažovani na pojedinim poslovima (koji su dosta široko određeni) imaju ovlašćenja koja imaju i pripadnici klasične policije.

Konačno, kontrola nad radom BIA nije sadržajnije određena, te je ona svedena na obavezu BIA da Narodnoj skupštini i Vladi podnosi dva polugodišnja

³¹⁹ Radi poređenja navešćemo to da Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske (2006) sadrži 126 članova, kojima sveobuhvatno i detaljno uređuje sva pitanja koja se odnose na rad službi bezbednosti.

³²⁰ Mladen Bajagić, „Reforma službi bezbednosti,” u *Druga škola reforme sektora bezbednosti: zbornik predavanja*, ur. Pavle Janković. (Beograd: CEPROB, G17 Institut, 2003), 215.

³²¹ *Zakon o Bezbednosnoj-informativnoj agenciji*, čl. 9, Službeni glasnik RS, br. 42/02.

³²² Više o tome videti u Bogoljub Milosavljević, „Reforme obavještajno-bezbednosnih službi: slučaj Srbije,” u *Prva škola reforme sektora bezbednosti: zbornik predavanja*, ur. Pavle Janković. (Beograd: Centar za proučavanje odbrane i bezbednosti, G17 Institut, 2003), 102.

izveštaja o radu, kao i na to da se pridržava načelnih stavova i smernica Vlade, "što je inače standardna obaveza svih republičkih organa uprave i upravnih organizacija"³²³.

Nakon uvida u osnovna rešenja ova dva zakona kao logično nameće se pitanje kako je moguće to da su ova dva zakona, koja su usvojena gotovo istovremeno, toliko različita po svojoj sadržini – jedan ispunjava elementarne standarde demokratske civilne kontrole tajnih službi, dok drugi te standarde ne ispunjava. Osnovano je pretpostaviti da je i ovde bila ključna politička dinamika. Naime, deo vladajuće političke elite koji u tom momentu nije kontrolisao vojne službe bezbednosti, plašeći se da se ne nađe u njihovom zahvatu, usvojio je moderan zakon (Zakon o službama bezbednosti SRJ) kojim se reguliše rad vojnih i službi bezbednosti pri MIP. Međutim, ta ista politička elita usvojila je i Zakon o BIA koji ne ispunjava savremene standarde regulisanja rada bezbednosno-obaveštajnih službi. Razloge za to treba tražiti u činjenici da je politička elita kontrolisala rad civilne službe bezbednosti na republičkom nivou i da nije želela da zakonom umanjimoć te službe, jer bi time, verovatno, umanjila i sopstvenu moć.

Ipak, donošenjem navedenih zakona ostvaren je izvestan napredak u željenom reformskom pravcu. Službe bezbednosti su, mada ne i temeljno reformisane, prvi put podvedene pod pravni okvir koji definiše njihove zadatke i ovlašćenja. Uz to, procedura za primenu njihovih specijalnih ovlašćenja za prikupljanje podataka stavljena je pod kontrolu nadležnih sudova, a Parlamentu je pružena mogućnost da obavlja kontrolu njihovog rada. S druge strane, navedeni zakoni, koji su još uvek na snazi, zahtevaju dalju doradu kako bi bili postignuti najbolji standardi koji važe u ovoj značajnoj oblasti. Dodatno, oni još uvek nisu praćeni neophodnim dokumentom, odnosno Strategijom nacionalne bezbednosti, koja bi definisala glavne izazove, rizike i pretnje po bezbednost Republike Srbije, kao i načine na koje će bezbednosno-obaveštajni sistem na njih odgovarati.

S obzirom na to da su oba pomenuta zakona doneta u uslovima postojanja savezne države, stručna javnost u Srbiji očekivala je da će, posle donošenja novog Ustava Republike Srbije, a po uzoru na uporedna iskustva, biti donet i zakon koji bi na sveobuhvatan, jasan i precizan način uredio celokupni bezbednosno-obaveštajni sistem. Umesto toga, krajem 2007. godine u velikoj žurbi usvojen je Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije, koji kao predmet ima jedino nadzor i koordinaciju službi bezbednosti. Zadaci i ovlašćenja, kao i druga pitanja bitna za rad službi bezbednosti, biće regulisana naknadno u posebnim zakonima o civilnoj i vojnim službama. Donošenje tih zakona je predviđeno, ali nije oročeno.

Pored uspostavljanja Saveta za nacionalnu bezbednost, značajnija novina koju ovaj Zakon donosi odnosi se na proširenje i preciziranje nadzorne uloge odbora Narodne skupštine nadležnog za odbranu i bezbednost. Odbor je, između ostalog, ovlašćen i za to da nadzire zakonitost primene posebnih postupaka

³²³ Milosavljević, 103.

ka i mera za tajno prikupljanje podataka i da izvrši neposrednu kontrolu službi bezbednosti. Pri tome, direktori službi dužni su da članovima Odbora omogućе pristup u prostorije službe, dozvole uvid u dokumentaciju, pruže podatke i informacije o radu službi i odgovore na njihova pitanja.

TEMPO I DOMETI REFORME

Reprezentativnost

Na normativnom planu, reprezentativnost u službama bezbednosti obezbeđuju ustavne i zakonske garantije načela jednakosti svih građana i zabrane diskriminacije, kao i odredbe o merama za postizanje pune ravnopravnosti (tzv. pozitivnoj diskriminaciji). Tako je u članu 15 Ustava Republike Srbije od 2006. godine utvrđeno da država jamči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti, a u članu 21 proklamovano je načelo jednakosti svih pred Ustavom i zakonom i zabranjena svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Članom 53 građanima se jamči pravo da pod jednakim uslovima stupaju u javne službe i na javne funkcije, dok se članom 60 svim građanima jamči jednako pravo na rad, slobodan izbor rada, dostupnost svih radnih mesta svima pod jednakim uslovima, kao i druga prava po osnovu rada, uključujući u to i posebnu zaštitu koja se garantuje ženama, omladini i invalidima. U posebnom odeljku Ustava (član 75–81) garantuju se prava pripadnika nacionalnih manjina i utvrđuje to da se diskriminacijom ne smatraju posebni propisi i privremene mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i građana koji pripadaju većini, kao i da je pri zapošljavanju u državnim organima i službama neophodno voditi računa o nacionalnom sastavu stanovništva i odgovarajućoj zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina.

Izvesna razrada navedenih ustavnih načela ostvarena je u zakonodavstvu o državnoj upravi. Tako se Zakonom o državnim službenicima³²⁴ zabranjuje povlašćivanje ili uskraćivanje prava ili dužnosti državnog činovnika i propisuje da su kandidatima prilikom zapošljavanja u državne organe dostupna sva radna

³²⁴ *Zakon o državnim službenicima*, Službeni glasnik RS, br. 79/05, 81/05 – ispr., 83/05 – ispr. i 64/07.

mesta pod jednakim uslovima (čl. 7 i 9). Takođe, Zakon o radu³²⁵ u članovima 18–23 propisuje zabranu diskriminacije po bilo kom osnovu i bliže određuje šta se sve smatra diskriminacijom.

Uprkos navedenim ustavnim načelima i zakonskim odredbama, u stručnoj javnosti se smatra da ta načela i odredbe zbog svoje relativne uopštenosti ne mogu predstavljati dovoljno efikasan pravni okvir za suzbijanje pojava diskriminacije. To utoliko pre, što ustavne i zakonske odredbe nisu konkretizovane u podzakonskim aktima pojedinih organa državne uprave, uključujući tu i službe bezbednosti. Zbog toga, imajući u vidu uporedna iskustva iz modernih evropskih zakonodavstava, postoji predlog da problem diskriminacije bude celovito i detaljno uređen jednim posebnim zakonom. Uz to je podjednako važno da budu usvojeni politički dokumenti o borbi protiv diskriminacije i da budu osnovana specijalizovana državna tela koja bi se bavila nadzorom njihovog sprovođenja i unapređenjem stanja u ovoj oblasti.

Inače, podaci o internim pravnim aktima ili drugim merama kojima se obezbeđuje i podstiče prijem žena i pripadnika manjinskih grupa na rad, kao i podaci o polnoj i nacionalnoj strukturi zaposlenih potrebni za izradu ovog projekta nisu dobijeni od službi bezbednosti. Jedini podatak koji nam nešto govori o tome mogao bi da bude oglas o prijemu u radni odnos, u kom je BIA pre dve godine nastojala da posebno podstakne pripadnike nacionalnih manjina da se prijave za rad u Agenciji. Takođe, od službi bezbednosti nismo dobili ni podatke o tome kolika je procentualna zastupljenost žena i nacionalnih manjina na rukovodećim pozicijama u službama.

Ocena: 2 (dva)

Transparentnost

Opšta transparentnost

Tajnost predstavlja jedno od glavnih načela rada službi bezbednosti. No, kako se one staraju o bezbednosti demokratskog poretka, u kome je javnost rada državnih institucija glavni formativni princip, od službi bezbednosti očekuje se određeni stepen transparentnosti rada. Međutim, pravu meru javnosti i tajnosti rada nije nimalo lako odrediti. Svaka zemlja konkretan odnos između ova dva principa određuje u zavisnosti od toga sa kojim se bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama suočava. U tome, ipak, postoje opštepriznati standardi i rešenja koje svaka država mora ispuniti ukoliko želi da bude demokratska. Pre-

³²⁵ Zakon o radu, Službeni glasnik RS, br. 70/01 i 73/01.

ma tim standardima i rešenjima, službe bezbednosti imaju dužnost da, u skladu sa osetljivom prirodom svoje uloge i značajem koji imaju za čitavo društvo, obezbede poštovanje načela javnosti u svom radu i omogućće slobodan pristup informacijama od javnog značaja koje se nalaze u njihovom posedu.

Saglasno tome, u više od 30 zemalja građanima se ustavom garantuje pravo na slobodan pristup informacijama od javnog značaja koje se nalaze u posedu državnih organa, dok je preko 50 zemalja ostvarivanje ovog prava uredilo zakonom.³²⁶ U Srbiji je ovo pravo najpre uređeno Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja³²⁷, koji je donet 2004. godine, odnosno nakon četiri godine dugog insistiranja nevladinih organizacija i dela medija u dijalogu vođenom između civilnog društva i državnih institucija. Dve godine nakon toga Srbija je dobila novi Ustav, u kome se članom 51 svakome garantuje pravo na pristup podacima koji su u posedu državnih organa i organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, u skladu sa zakonom. Isto tako, u članu 15 Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti propisano je da službe bezbednosti imaju obavezu da informišu javnost o izvršavanju svojih zadataka, u skladu sa zakonom.

Međutim, uprkos tome što je dostupnost informacija od javnog značaja ustavna i zakonska kategorija, u praksi i dalje postoje veliki problemi. Tokom više decenija sticana navika državnih organa, naročito onih u sektoru bezbednosti, da javnosti ne polažu račun o svom radu očigledno se sukobljava sa novim zahtevima i potrebno je izvesno vreme da ona bude promenjena. Otud ne čudi to što je u Izveštaju Poverenika za informacije od javnog značaja³²⁸ navedeno da upravo BIA predstavlja najdrastičniji primer nepostupanja po donetim rešenjima Poverenika (radi se o šest rešenja u 2006. godini) i konstatovano da "u njenom slučaju nije reč samo o kršenju prava na pristup informacijama u posedu organa vlasti, već o potpunom neprimenjivanju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja"³²⁹. U jednom slučaju, BIA nije postupila ni po sudskoj presudi koja se odnosila na podatke o ukupnom broju prisluškivanih lica u toku 2005. godine, tvrdeći da ti podaci predstavljaju državnu tajnu. Takođe, BIA nije Povereniku dostavila ni godišnji izveštaj o primeni Zakona, niti je izradila i objavila informator o svom radu. Moguće je pretpostaviti da bi se u istom periodu naišlo na identične ili slične probleme u primeni ovog Zakona i kada su u pitanju vojne službe bezbednosti, na koje se ovaj Zakon nije odnosio sve do prestanka postojanja Državne zajednice Srbije i Crna Gora.

³²⁶ Pored država, principom javnosti u svom radu i principom dostupnosti informacija počele su da se rukovode i međunarodne organizacije, što se najbolje može videti na primeru Evropske unije. O tome videti: Jadranka Jelinčić, *Vodič kroz Zakon o slobodnom pristupu informacijama* (Beograd: Fond za otvoreno društvo, 2005).

³²⁷ *Zakon o slobodnom pristupu informacija od javnog značaja*, Službeni glasnik RS, br. 120/04 i 54/07.

³²⁸ Poverenik za informacije od javnog značaja, *Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja u 2006. godini* (Beograd, mart 2007. godine)

³²⁹ Izveštaj,

O nedovoljnoj transparentnosti rada službi bezbednosti govore i neke druge činjenice. Na primer, one često odbijaju da daju informacije medijima i uskraćuju poslanicima odgovor na njihova pitanja, pozivajući se na to da je reč o državnoj tajni. Ponajviše, službe bezbednosti, ali i organi kojima one dostavljaju izveštaje, ne obaveštavaju javnost o izvršavanju svojih zadataka. Razloge za ovakvo postupanje službi treba tražiti i u činjenici da još uvek nije usvojen zakon o zaštiti tajnosti podataka, kojim bi jasno i precizno bili određeni nivoi tajnosti dokumenata, postupak njihove klasifikacije i deklasifikacije, izdavanje sertifikata za pristup klasifikovanim podacima, ali kojim bi bile propisane i kazne za odavanje tajne. S druge strane, kao pozitivne pomake možemo navesti izvesno poboljšanje komunikacije sa organizacijama civilnog društva i učestvovanje na različitim konferencijama i okruglim stolovima, na kojima su predstavnici službi izlagali o problematici organizacije, rada i reformi službi.

Ocena: 2 (dva)

Finansijska transparentnost

Transparentnost budžeta bezbednosno-obaveštajnih službi jedno je od najosetljivijih pitanja u svim zemljama, posebno kada je reč o konkretnoj strukturi finansijskih sredstava i njihovom trošenju za pojedine namene. Ukupan iznos budžetskih sredstava (aproprijacija) za pojedine službe bezbednosti dostupan je najširoj javnosti putem Zakona o budžetu koji Parlament usvaja svake godine. Međutim, konkretniji finansijski podaci dostupni su samo članovima parlamentarnih odbora nadležnih za bezbednost, budžet i finansije, dok uvid u poverljive podatke budžeta službi bezbednosti ima nezavisna institucija državnog revizora. Poverljivost podataka štiti se na taj način što revizioni izveštaj sadrži mišljenje o zakonitosti i svrsishodnosti potrošnje novca, kao i o eventualnim nepravilnostima, ali ne otkiva one podatke koji bi mogli da ugroze metode i ciljeve prikrivenih operacija. U nekim zemljama, kao na primer u Nemačkoj, kontrolu računa i finansijskog upravljanja sredstvima službi bezbednosti vrši posebno telo u okviru državne revizorske institucije.³³⁰

Srbija je tek odskora učinila prve korake koji vode ka povećanju finansijske transparentnosti službi bezbednosti. Naime, tek posle izdavanja BIA u posebnu organizaciju javnosti je omogućeno da u zakonima o budžetu Republike Srbije vidi koliko se državnog novca izdvaja za tu agenciju. U 2005. godini usvojen je Zakon o državnoj revizorskoj instituciji³³¹, a u novom Ustavu je ovoj instituciji dat

³³⁰ Videti više u: Hans Born and Jan Li, *Postizanje odgovornosti u obaveštajnoj delatnosti: pravni standardi i najbolji načini nadzora obaveštajnih službi* (Geneva: Democratic Control of Armed Forces – DCAF, 2005).

³³¹ *Zakon o Državnoj revizorskoj instituciji*, Službeni glasnik RS, br. 101/05.

rang ustavnog organa (član 96). Međutim, ovde se ponovo suočavamo sa odlaganjem primene jednog zakona u praksi. Naime, iako je Zakon usvojen 2005. godine, članovi Saveta Državne revizorske institucije izabrani su tek septembra meseca 2007. godine, tačno godinu dana nakon isteka roka za formiranje ovog tela. Do kraja 2007. godine ova institucija još uvek nije dobila prostorije i opremu, tako da se Savet, po rečima njegovog predsednika, i dalje sastaje „u dve sale Skupštine Srbije, u zavisnosti od toga koja je kada slobodna“³³².

Finansijskoj transparentnosti službi bezbednosti nisu doprineli ni skupštinski odbori nadležni za odbranu i bezbednost i za finansije. Oni nijednom javnosti nisu predočili to da li službe bezbednosti troše sredstva iz budžeta na zakonit i svrsishodan način. Uz sve to, službe bezbednosti izuzete su iz primenjivanja procedura propisanih Zakonom o javnim nabavkama, pa bi tim pre nadležni skupštinski odbori i Državna revizorska institucija bili u obavezi da redovno kontrolišu trošenje sredstava u službama i da o tome izveštavaju javnost. U protivnom, finansiranje rada službi bezbednosti ostaće i dalje podložno različitim mistifikacijama i (zluradim) tumačenjima.

Dakle, kada je reč o finansijskoj transparentnosti službi bezbednosti učinjeni su tek početni i uglavnom normativni koraci.

Ocena: 2 (dva)

Participacija građana i njihovih udruženja

Ustav donesen 2006. godine u članu 53 jemči građanima pravo da učestvuju u upravljanju javnim poslovima, a Zakon o državnoj upravi donesen 2005. godine³³³ obavezuje organe državne uprave da sprovedu javnu raspravu u postupku pripremanja zakona „kojim se bitno menja pravni režim u jednoj oblasti ili kojim se uređuju pitanja koja posebno zanimaju javnost“ (član 77). Takođe, Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije u članu 21 načelno uređuje javni nadzor nad službama bezbednosti, tako što obavezuje službe da obaveštavaju javnost o svom radu posredstvom organa kojima dostavljaju izve-

³³² Aleksandar Milošević, „Za državnog revizora prepolovljen budžet“, *Glas javnosti*, Dec. 12, 2007, <http://www.glas-javnosti.co.yu/clanak/glas-javnosti-12-12-2007/za-drzavnog-revizora-prepolovljen-budzet> (pristupljeno Nov. 12, 2008).

³³³ *Zakon o državnoj upravi*, Službeni glasnik RS, br. 79/05 i 101/07.

štaje, kao i tako što službama daje mogućnosti da neposredno obaveštavaju javnost „o pojedinim bezbednosnim pojavama i događajima“.

Uprkos postojanju pravnog okvira, učestvovanje građana u kreiranju politike na ovom polju na veoma je niskom nivou, a za takvo stanje postoje brojni razlozi. U prvom redu, službe bezbednosti u Srbiji su i dalje predmet mistifikacija, pa je u široj javnosti rasprostranjeno mišljenje da su one svemoćne i nedodirljive, kao i da sve ono što one rade predstavlja veliku tajnu, te da bi bilo kakvo interesovanje za njihov rad moglo predstavljati opasnost. Otud postoji elementarna neobaveštenost građana o tome šta su službe bezbednosti i po kojim principima rade, pa stoga građani nisu spremni da učestvuju u kreiranju bezbednosne politike. Ni službe bezbednosti se ne trude da bilo šta učine kako bi promenile takvo stanje. Takođe, ni politička elita nije ništa značajnije učinila kako bi podelila sa građanima svoju odgovornost za rad službi bezbednosti i motivisala ih da učestvuju u rešavanju nasleđenih problema. Štaviše, ta elita je zbog nedostatka političkog konsenzusa ispoljila nesposobnost da usvoji jasnu i celovitu Strategiju reforme službi bezbednosti. Stoga su svi novi zakoni o službama donošeni „na brzinu“, te stručnoj javnosti nije bilo ostavljeno dovoljno vremena za sprovođenje dublje analize i organizovanje javne rasprave. Tako je, na primer, od trenutka kada je Vlada predstavila nacrt Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije, pa do njegovog usvajanja u Narodnoj skupštini, proteklo svega mesec dana iako je za pripremanje tog Zakona bilo predviđeno više od godinu dana.³³⁴ Isto tako, Vlada nije pokazala spremnost da uvaži sugestije stručnjaka, koje su oni davali tokom postupka pripremanja zakona ili u vezi sa izmenama, o čemu najbolje svedoči donošenje Zakona o BIA. Konačno, u Srbiji se mali broj akademskih institucija i organizacija civilnog društva celovito i sistematično bavi pitanjima službi bezbednosti (i sektora bezbednosti u celini).

Kada je reč o učestvovanju građana i njihovih udruženja u sprovođenju i evaluaciji politike, situacija je ista, ako ne i gora. Glavnu prepreku toj vrsti učestvovanja građana, kao što je već izneto, predstavlja uskraćivanje podataka o radu službi bezbednosti. Jedini pozitivan pomak u ovome predstavlja činjenica da su službe bezbednosti u izvesnoj meri povećale saradnju sa akademskim institucijama i organizacijama civilnog društva učestvovanjem na međunarodnim konferencijama i okruglim stolovima. Međutim, sve ove aktivnosti su *ad hoc* prirode.

Službe bezbednosti nemaju u svojoj organizacionoj strukturi ustanovljeno odeljenje za odnose sa javnošću. Takođe, vojne službe bezbednosti nemaju ni svoju veb-stranicu putem koje bi informisale građane o svojim aktivnostima, a

³³⁴ Poređenja radi, u Velikoj Britaniji je javna rasprava o formiranju nezavisne specijalizovane agencije za borbu protiv organizovanog kriminala (Serious Anti Organized Crime Agency) trajala više od godinu dana. Više o tome videti u: Glen Segell, "Reform and Transformation: The UK's Serious Organized Crime Agency," *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, Volume 20, Issue 2 (2007): 217–239; Clive Harfield, "SOCA-A Paradigm Shift in British Policing," *British Journal of Criminology*, no. 46 (2006): 743–761.

na internet stranici BIA postoji ukupno trinaest vesti koje se odnose na period od 2005. do sredine 2008. godine. Nepostojanje informacija ili davanje šturih informacija, međutim, otvara prostor za različite spekulacije, pa je za same službe bezbednosti veoma važno to da imaju strategiju komunikacije sa javnošću i specijalizovane službe za njeno sprovođenje. To utoliko pre što je, po rečima direktora BIA Radeta Bulatovića, od 2004. do jula 2008. godine, u interesu BIA „da se sa Agencije skine hipoteka i vrati poverenje“³³⁵.

Ocena: 2 (dva)

Odgovornost – demokratska civilna kontrola i javni nadzor

242

Među najznačajnija reformska dostignuća svakako spada i stvaranje zakonskog okvira za delovanje službi bezbednosti i uspostavljanje mehanizama demokratske civilne kontrole i nadzora, što je ostvareno u periodu 2002–2007. godine. Donošenjem Zakona o službama bezbednosti SRJ to je postignuto kada je reč o vojnim službama bezbednosti. One su potčinjene demokratski izabranim civilnim organima vlasti i parlamentarnoj kontroli, čiji je zakonski nosilac postala Komisija za kontrolu službi bezbednosti Savezne skupštine. Zatim je, mada na mnogo manje uspešan način, Zakonom o Bezbednosno-informativnoj agenciji bila uređena kontrola nad ovom agencijom. Konačno, posle usvajanja novog Ustava, koji parlamentarnom nadzoru službi bezbednosti daje rang ustavne kategorije, donet je Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije, u kome se dosta precizno i sadržajno uređuju parlamentarna kontrola i nadzor službi bezbednosti, kao i položaj i uloga Saveta za nacionalnu bezbednost. Uz navedeno, član 3 ovog Zakona propisuje to da se rad službi bezbednosti, osim pod demokratskom civilnom kontrolom Narodne skupštine i Saveta za nacionalnu bezbednost, nalazi i pod kontrolom predsednika Republike, Vlade, drugih državnih organa i javnosti “u skladu sa zakonom”. Međutim, on ne razrađuje kontrolnu ulogu drugih navedenih organa i javnosti. Sa ovim bi Zakonom trebalo što pre uskladiti zakone o pojedinim službama bezbednosti i u njima utvrditi koje korelativne obaveze imaju rukovodioci službi u odnosu na nadzorne organe.

³³⁵ Bojan Tončić, „Ratko Mladić je boravio u Srbiji do 2005,“ intervju sa Radetom Bulatovićem, *Danas*, Aug. 31, 2007, <http://www.danas.co.yu/20070831/terazije1.html>

Kontrolna uloga izvršne vlasti

Kontrolna uloga izvršne vlasti nad službama bezbednosti u Srbiji odvija se pomoću nekoliko mehanizama. Najpre, Vlada ima široka funkcionalna, organizaciona i personalna ovlašćenja u odnosu na ove službe. Ona uključuju usmeravanje i usklađivanje njihovog rada, odobravanje akata o njihovoj unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji, kao i postavljanje i razrešavanje rukovodilaca službi i određenih rukovodećih kadrova. Kao organi koji se nalaze u sastavu Ministarstva odbrane, vojne službe bezbednosti nalaze se pod neposrednim nadzorom tog Ministarstva. Pored ostalog, službe bezbednosti dužne su da Vladi dostavljaju svoje godišnje planove rada i izveštaje o svom radu, koji sadrže opis stanja u njihovom delokrugu rada, podatke o izvršavanju zakona, drugih akata i zaključaka Vlade, kao i podatke o preduzetim merama iz delokruga njihovog rada.

Kontrolna ovlašćenja predsednika Republike, iako nisu bliže regulisana zakonom, očigledno su u vezi sa njegovim položajem šefa države i sa ovlašćenjima koja on ima u oblasti bezbednosti i odbrane.

Savet za nacionalnu bezbednost ima značajnu ulogu u usmeravanju i koordinaciji rada službi bezbednosti, kao i u nadzoru nad njihovim radom. Savet razmatra obaveštajno-bezbednosne procene i donosi zaključke kojima određuje prioritete i načine zaštite, usmeravanja i ostvarivanja nacionalnih interesa koji se sprovode obaveštajno-bezbednosnim delatnostima. Donosi zaključke u vezi s radom službi bezbednosti, kao i zaključke kojima usmerava i usklađuje rad službi bezbednosti. On prati izvršavanje zaključaka koje je doneo, daje mišljenja o predlozima godišnjih i srednjoročnih planova rada službi bezbednosti, kao i mišljenja Vladi o predlozima budžeta službi bezbednosti. Prati realizaciju odobrenih budžetskih sredstava i daje mišljenje Vladi o predlogu za postavljenje i razrešenje direktora službi bezbednosti.

Za pravilno ostvarivanje kontrolne uloge izvršne vlasti posebno je važno to da postoje mehanizmi kojima će biti obezbeđena politička neutralnost rada službi bezbednosti. Radi toga, Zakonom o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije propisano je da pripadnici službi bezbednosti ne mogu biti članovi političkih stranaka, kao i da su prilikom obavljanja svog posla dužni da postupaju saglasno principu zakonitosti, prema pravilima struke i politički neutralno (član 3, st. 2 i 3). Takođe, Zakon o državnoj upravi obavezuje organe državne uprave da poštuju načela stručnosti, nepristrasnosti i političke neutralnosti (član 8), a Zakon o državnim službenicima propisuje da je dužnost tih službenike da postupaju u skladu sa Ustavom, zakonom i drugim propisom, prema pravilima struke, nepristrasno i politički neutralno. Zabranjeno im je da tokom izvršavanja svog posla izražavaju i zastupaju svoja politička uverenja (načelo zakonitosti, nepristrasnosti i političke neutralnosti, član 5). Ponavljanje ovih načela u navedenim zakonima potpuno je opravdano, posebno kada je reč o službama bezbednosti, budući da problem njihove depolitizacije predstavlja jedan od najteže rešivih problema u ukupnom korpusu njihovog nasleđa. Slično tome,

ne treba potcenjivati ni uvek obnovljivu sklonost Vlade da službe bezbednosti koristi kako bi sebe održala na vlasti. Sprečavanju te mogućnosti služe drugi mehanizmi nadzora.

Ocena: 3 (tri)

Parlamentarna kontrola i nadzor

Pravo Narodne skupštine da nadzire rad službi bezbednosti utemeljeno je članom 99, stavom 1, tačkom 6 Ustava Republike Srbije. Težišnu ulogu u tom nadzoru, kao i u drugim demokratskim državama, ima posebno radno telo – Odbor Narodne skupštine koji je nadležan za odbranu i bezbednost. Uloga ovog Odbora propisana je članom 16 Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije. Odbor nadzire ustavnost i zakonitost rada službi bezbednosti, usklađenost tog rada sa Strategijom nacionalne bezbednosti, Strategijom odbrane i bezbednosno-obaveštajnom politikom Republike Srbije, poštovanje političke, ideološke i interesne neutralnosti u radu službi bezbednosti, zakonitost primene posebnih postupaka i mera za tajno prikupljanje podataka, kao i zakonitost trošenja budžetskih i drugih sredstava za rad. Takođe, ovlašćen je da razmatra i usvaja izveštaje o radu službi bezbednosti, da razmatra predloge zakona i drugih propisa i opštih akata, da pokreće inicijative i da podnosi predloge zakona iz nadležnosti službi. Uz to, ovaj Odbor razmatra predloge, peticije i predstavke građana koji su upućeni Narodnoj skupštini u vezi sa radom službi bezbednosti, predlaže mere za njihovo rešavanje i o tome obaveštava podnosioca. Ima i ovlašćenje da utvrđuje činjenice o uočenim nezakonitostima ili nepravilnostima u radu službi, kao i u radu njihovih pripadnika, i da o tome donosi zaključke, te da o svojim zaključcima i predlozima izveštava Narodnu skupštinu. Konačno, Odbor ima pravo da izvrši neposrednu kontrolu rada službi bezbednosti. Direktori službi dužni su da tom prilikom njegovim članovima omoguće pristup u prostorije službe, dozvole uvid u dokumentaciju, pruže podatke i informacije o radu službi, kao i da odgovore na njihova pitanja.

Čini se nespornim to da su širokim ovlašćenjima Odbora utemeljene mogućnosti za ostvarivanje kvalitetnog parlamentarnog nadzora nad radom službi bezbednosti. No, ostaje i dalje pitanje kako će taj nadzor funkcionisati, s obzirom na dosadašnja skromna iskustva i na činjenicu da Odbor pokriva čitav sektor bezbednosti i da je sačinjen od dosta članova, kao i na to da bi njegovi članovi trebalo da poseduju specifična stručna znanja i da budu veoma posvećeni svom poslu. Takvi momenti do sada su uticali na to da efikasnost parlamentarne kontrole ne bude na zadovoljavajućem nivou, jer se ona gotovo isključivo svodila na razmatranje šestomesečnih izveštaja o radu BIA. Izvesno opravdanje za ovakvu situaciju može biti objektivna činjenica da je uspostavljanje parlamentarnog

nadzora službi bezbednosti na samom početku, budući da ona postoji tek od sredine 2002. godine.

Ocena: 2 (dva)

Sudska kontrola

Sudska kontrola rada službi bezbednosti zasniva se, pre svega, na kontroli zakonitosti mera tajnog prikupljanja podataka, odnosno ostvaruje se tako što je službama bezbednosti neophodno da dobiju pismenu sudsku saglasnost za zakonsku upotrebu ovih mera. Mada javnosti nisu dostupni podaci o broju odobrenih mera za tajno prikupljanje podataka (o čemu je bilo reči), kao ni o tome da li ima slučajeva nepoštovanja zakonskih odredaba koje uređuju proceduru odobravanja tih mera, moglo bi se pretpostaviti da u ovom domenu sudske kontrole ne postoje veliki problemi. Ovo može biti zaključeno na osnovu toga što nadležni sudovi u svojim izveštajima nisu posebno skretali pažnju na to pitanje.

Pored ovoga, sudovi su nadležni da u upravnom sporu odlučuju o zakonitosti upravnih akata, o eventualnoj krivičnoj odgovornosti pripadnika službi, kao i o naknadi štete koju one nanesu građanima. Svi ovi oblici kontrole, međutim, pojavljuju se sporadično, odnosno predstavljaju posledice. Kontrola u upravnom sporu sporadična je, jer službe bezbednosti retko donose akte koji imaju karakter upravnih akata, dok se sudska kontrola nad upravnim radnjama, koje službe znatno češće preduzimaju, kod nas i ne obavlja. U posmatranom periodu bilo je nekoliko slučajeva u kojima su sudovi odlučivali o krivičnoj odgovornosti pripadnika službi i o odgovornosti za štete pričinjene njihovim radom. Iako je broj tih slučajeva bio veoma mali, oni su, svaki za sebe, predstavljali veliki uspeh pravosudnih organa (u poređenju sa stanjem do 2000. godine), a treba očekivati i to da će se broj takvih slučajeva povećavati, zavisno od tempa i uspeha reformi pravosudnih organa.

Ocena: 2,5 (dva i po)

Javna kontrola

Javni nadzor nad radom službi bezbednosti veoma je šturo regulisan Zakonom o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije. Članom 21 tog Zakona službe bezbednosti se obavezuju da, posredstvom organa kojima dostavljaju izveštaje, a na način kojim se ne ugrožavaju prava građana, nacionalna bezbednost i drugi interesi Republike Srbije, obaveštavaju javnost o svom radu. One mogu i neposredno obaveštavati javnost o pojedinim bezbednosnim pojavama i

događajima. Rezultata, kao što je već konstatovano, za sada gotovo da nema, pa je otud nemoguće govoriti ni o postojanju nekog primetnijeg javnog nadzora.

Kada su u pitanju nezavisne institucije, u koje ovde prema ulozi u kontroli službi bezbednosti ubrajamo Poverenika za informacije od javnog značaja, Zaštitnika građana i Državnu revizorsku institucija, činjenica je da su one tek nedavno počele da rade, savlađujući niz prepreka koje su postojale od trenutka njihovog osnivanja do početka rada. U kratkom periodu svog postojanja jedino je Poverenik za informacije od javnog značaja ispoljio to da u svom polju delovanja ima kapacitet za kontrolu službi, a od ostale dve institucije očekuje se da to učine u bliskoj budućnosti, saglasno svojoj značajnoj ulozi.

Dakle, učinjeni su značajni normativni naponi da budu stvoreni uslovi i pretpostavke za vršenje demokratske civilne kontrole i nadzora nad radom službi bezbednosti, ali su u praktičnom ostvarivanju kontrole i nadzora postignuti tek početni rezultati.

Ocena: 2 (dva)

Vladavina prava

Ustav iz 2006. godine već u definiciji Republike Srbije (član 1) ističe načelo vladavine prava kao jednu od vrednosti na kojima se država zasniva. U razradi ovog načela, Ustav utvrđuje čitav niz posebnih principa, uključujući u to i principe podređenosti vlasti Ustavu i zakonu, zakonitosti uprave, jednakosti svih pred zakonom, podele vlasti, nezavisnosti sudstva i sudske zaštite ljudskih prava i sloboda. Da poštuju načela vladavine prava, posebno su obavezani svi organi državne uprave u zakonodavstvu o državnoj upravi, a službe bezbednosti u matičnim zakonima kojima se uređuje njihov položaj i uloga. Kao prvo od načela delovanja službi bezbednosti, u Zakonu o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije propisano je da „službe bezbednosti deluju na osnovu i u okviru Ustava, zakona, drugih propisa i opštih akata, strategije nacionalne bezbednosti, strategije odbrane i utvrđene bezbednosno-obaveštajne politike Republike Srbije“ (član 2, stav 1). U okviru svoje nadzorne uloge, nadležni odbor Narodne skupštine „nadzire ustavnost i zakonitost rada službi bezbednosti“ (član 16, stav 2, alineja 1). Slično tome, članom 3, stavom 1 Zakona o službama bezbednosti Savezne Republike Jugoslavije propisano je da službe bezbednosti „svoju delatnost vrše na osnovu i u okviru Ustava i zakona“, a u članu 4, stavu 1 da „obavljaju poslove u skladu sa načelima ustavnosti i zakonitosti, poštovanja ljudskih prava i sloboda, profesionalizma i srazmernosti u primeni ovlašćenja“.

Pokazalo se, međutim, da je obezbeđivanje punog poštovanja vladavine prava u radu službi bezbednosti jedan od teže ostvarivih zahteva, i to ne samo u tranzicionim zemljama, već i u zemljama razvijene demokratije. Centralni problem predstavljaju, naravno, posebne mere i ovlašćenja službi za tajno prikupljanje podataka i mogućnosti da primenom tih mera zadiru u pravo na privatnost.

U Jugoslaviji je sve do početka devedesetih godina dvadesetog veka primena posebnih mera i ovlašćenja za tajno prikupljanje podataka bila normativno zasnovana na podzakonskim aktima tajnog karaktera. U Srbiji je tek Zakonom o unutrašnjim poslovima donetim 1991. godine regulisana mogućnost odstupanja od načela nepovredivosti tajne pisama i drugih sredstava opštenja na osnovu odluke predsednika Vrhovnog suda Srbije. To rešenje je bilo predmet brojnih kritika stručne javnosti³³⁶, a potom je isto pitanje uređeno u Zakoniku o krivičnom postupku 2001. godine³³⁷, kao i u Zakonu o BIA i Zakonu o službama bezbednosti SRJ donetim 2002. godine. Osnovni nedostatak ovih zakona je u tome što nisu međusobno usaglašeni, kako terminološki, tako ni sadržinski. Kritike stručne javnosti posebno se odnose na Zakon o BIA, prema kome odluku o odstupanju od načela nepovredivosti tajnosti pisama i drugih sredstava opštenja odlukom odobrava, na predlog direktora Agencije, predsednik Vrhovnog suda Srbije ili sudija koji je određen da ga u tome zamenjuje (član 14). "To je, zapravo, ponovno oživljavanje ranijeg rešenja iz člana 13 republičkog Zakona o unutrašnjim poslovima, koje je široko osporavano i osporeno kao nesaglasno Ustavu SRJ."³³⁸ Takođe, ova odredba nije u saglasnosti sa članom 232 Zakonika o krivičnom postupku koji propisuje da je za primenu mera tajnog nadzora i snimanja komunikacija neophodno pribaviti odobrenje istražnog sudije. Službe bezbednosti mogu koristiti i ovaj pravni put za dobijanje odobrenja, što dodatno komplikuje kontrolu njihovog rada.

Kao krupan nedostatak Zakona o BIA i Zakonika o krivičnom postupku ističe se to što je izostalo utvrđivanje obaveze službama bezbednosti da lice koje je bilo pod primenom pomenutih mera upoznaju sa prikupljenim podacima. To je protivno članu 42 Ustava, koji propisuje da "svako ima pravo da bude obavešten o prikupljenim podacima o svojoj ličnosti, u skladu sa zakonom, i pravo na sudsku zaštitu zbog njihove zloupotrebe". Inače, Savet Evrope je 1999. godine u svojoj preporuci izložio stav o tome da službe bezbednosti moraju poštovati Evropsku konvencije o ljudskim pravima, koja u članu 8 propisuje da građanin ima pravo da bude obavešten o meri nadzora i o rezultatima njene primene.³³⁹ Zakon o

³³⁶ Više o tome: Bogoljub Milosavljević, „Ovlašćenja policije i drugih državnih organa za tajno prikupljanje podataka: domaći propisi i evropski standardi,” u *Demokratski nadzor nad primenom posebnih ovlašćenja*, urs. Miroslav Hadžić i Predrag Petrović (Beograd: Centar za civilno-vojne odnose), 69-70.

³³⁷ Narodna skupština usvojila je novi Zakonik o krivičnom postupku 2006. godine, ali je njegova primena odložena do 31. decembra 2008. godine.

³³⁸ Bogoljub Milosavljević, „Reforme obaveštajno-bezbednosnih službi: slučaj Srbije,” 102.

³³⁹ Više videti u :Bogoljub Milosavljević, „Ovlašćenja policije i drugih državnih organa za tajno prikupljanje podataka: domaći propisi i evropski standardi,” 72.

službama bezbednosti SRJ jedini sadrži odredbe koje obavezuju VBA da građani, na njegov pisani zahtev, obavesti o tome da li su prema njemu preduzimate mere tajnog prikupljanja podataka i stavi mu na uvid dokumente o prikupljenim podacima (član 34), ali se ova obaveza, koliko je poznato, ne poštuje.

Mada je zakonskim regulisanjem primene posebnih mera za tajno prikupljanje podataka učinjen značajan korak napred u odnosu na prethodno stanje, činjenica je da to regulisanje nije zadovoljavajuće. Nije dobro to što postoji nekoliko pravnih režima za primenu posebnih mera, jer se takva situacija negativno odražava na pravnu sigurnost građana i neminovno otežava nadzor nad primenom tih mera. Ovaj problem mora biti prevaziđen usvajanjem zakonskih rešenja koja bi ovo značajno pitanje uredila na sveobuhvatan, sadržajan i precizan način u skladu sa Ustavom. Isto tako, neophodno je usvojiti novi zakon o zaštiti podataka o ličnosti, budući da je postojeći Zakon koji reguliše ovu materiju donet pre više od deset godina i da ne zadovoljava standarde postavljene novim Ustavom i razvijene u praksi primene Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Ocena: 2 (dva)

Efikasnost

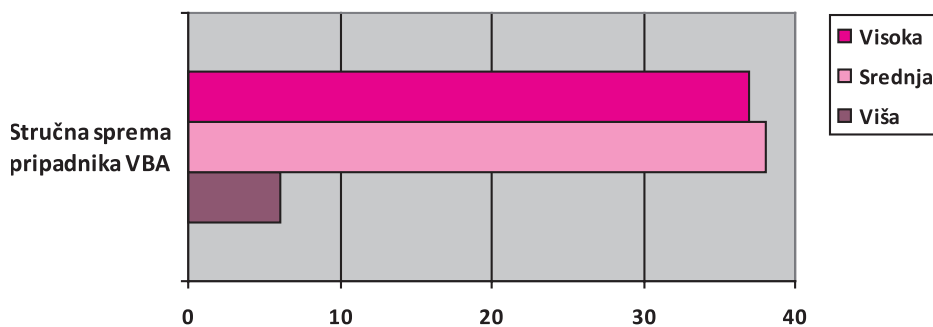
Efikasnost službi bezbednosti je veoma teško oceniti, jer najveći broj podataka na osnovu kojih bi mogla biti formirana ocena o tome nije dostupan javnosti. Jedini izvori podataka su istupi čelnih ljudi službi bezbednosti u javnosti. Prema izjavi direktora BIA Radeta Bulatovića, datoj oktobra meseca 2006. godine, Agencija je pretrpela značajne kadrovske i organizacione promene i učinila dosta da poveća svoju efikasnost. „Radi obezbeđivanja uslova za efikasniji rad, promenjena je i maksimalno pojednostavljena unutrašnja organizacija Agencije“, te je „ukinut veći broj rukovodećih radnih mesta, a povećan broj neposrednih izvršilaca, i to uglavnom u delu operative.“³⁴⁰ Takođe, radi povećanja efikasnosti rada BIA, po rečima njenog direktora, uvedena je unutrašnja budžetska kontrola. Ujedno je od 2002. do polovine 2007. godine u Agenciji promenjena trećina operativnog sastava, a ukupan broj pripadnika smanjen je za 15 odsto, ali samo u delu logistike.³⁴¹ Od ukupnog broja zaposlenih u BIA (koji nije poznat), oko 50

³⁴⁰ Rade Bulatović, „Reforma sistema bezbednosti u Srbiji: dostignuća i perspektive,“ u *Reforma sektora bezbednosti u Srbiji: dostignuća i perspektive*, ur. Miroslav Hadžić. (Beograd: Centar za civilno-vojne odnose, 2007), 77–78.

³⁴¹ Bojan Tončić, „Ratko Mladić je boravio u Srbiji do 2005,“ intervju sa Radetom Bulatovićem, *Danas*, Aug. 31, 2007, <http://www.danas.co.yu/20070831/terazije1.html>

procenata ima visoku stručnu spremu, a prosečna starost zaposlenih u Agenciji je 37 godina, odnosno samo desetak pripadnika stariji su od 50 godina. No, da ipak nije baš sve tako sjajno, govori i sam direktor Agencije, koji kaže da je RDB, odnosno BIA, pretrpela veliki broj radikalnih rezova u kojima je bilo nekontrolisanog odliva kadrova, a da u kontinuitetu nije bilo odgovarajuće popune. „To stanje prevazilazimo uz redovne aktivnosti, ali je za potpunu stabilizaciju potrebno vreme.“³⁴² Uz to, dugogodišnje sankcije koje su UN uvele SRJ ostavile su traga i na kvalitet tehničko-tehnološke opremljenosti službi bezbednosti, pa je „oprema BIA stara, daleko od operativnih standarda koji su usvojeni u zemljama EU, operativno neefikasna, nepouzdana i, u tom smislu, sasvim loše rešenje za kriminalističke istrage.“³⁴³

Situacija je slična i u vojnim službama bezbednosti. Prema rečima načelnika VBA Svetka Kovača, izrečenim oktobra meseca 2006. godine, Agencija je pretrpela organizacione promene, a intenzivno se radi i na reformi kadra, što predstavlja najteži zadatak. Tako je, od sadašnjeg kadra VBA, njih 50% primljeno posle 2002. godine, a u periodu od 2001. do 2006. godine otpušteno je oko 360 pripadnika, među kojima je bilo najviše oficira. Najveći broj zaposlenih u VBA, njih 52%, starosti su između 30 i 40 godina, dok je 13% pripadnika starosti do 30 godina. Kada su u pitanju dodatna znanja i usavršavanja, 19% pohađa različite oblike posle diplomskog usavršavanja, a 22% pripadnika ima završen kurs stranih jezika, od čega je samo njih 8% završilo drugi nivo.³⁴⁴

Grafikon 18: Stručna sprema pripadnika VBA

³⁴² Tončić

³⁴³ Dragan Jovanović, „Posebna prava i ovlašćenja koja primenjuje policija,“ u *Demokratski nadzor nad primenom posebnih ovlašćenja*, urs. Miroslav Hadžić i Predrag Petrović. (Beograd: Centar za civilno vojne-odnose, 2008), 86.

³⁴⁴ Svetko Kovač, „Reforma obaveštajno-bezbednosnih službi u Srbiji,“ u *Reforma sektora bezbednosti u Srbiji: dostignuća i perspektive*, ur. Miroslav Hadžić (Beograd: Centar za civilno-vojne odnose, 2007), 82.

Međutim, osnovni problem je u tome što podatke koje su naveli šefovi službi bezbednosti nije moguće proveriti kod nezavisnih izvora. Vrlo je verovatno da će svaki direktor svoju organizaciju u javnosti predstavljati u najboljem mogućem svetlu. U tom smislu su pojedini od direktora službi u nekoliko navrata javno tvrdili kako su njihove službe „najbolje u regionu“. Svesni smo toga da su podaci koji ukazuju na (ne)efikasnost službi bezbednosti „osetljivi“, ali stoji činjenica da nijedno državno telo koje kontroliše službe bezbednosti nije do sada ni u jednoj prilici obavestilo javnost o situaciji u službama bezbednosti i o njihovoj efikasnosti.

Prilikom ocenjivanja efikasnosti bezbednosno-obaveštajnih službi moramo imati na umu činjenicu da navedeni podaci mogu (mada i ne moraju) biti nepouzdan i da su službe bezbednosti sastavni deo državne administracije čija obaveštajna neminovno nose, kao i činjenicu da je transparentnost službi bezbednosti u poređenju sa drugim delovima državne uprave znatno manja, pa da otud njihova efikasnost realno može biti upitnija. Zbog svega rečenog smatramo da nemamo dovoljno pouzdanih podataka na osnovu kojih bismo ocenili ovu dimenziju.

Ocena: 2 (dva)

Efektivnost

Integrisanost

Donedavno u Srbiji nije, a pre toga ni u SRJ i SCG, postojalo jedinstveno telo koje bi koordiniralo i operativno usklađivalo rad službi bezbednosti. Taj nedostatak bitno je uticao na ostvarivanje jedinstva funkcionisanja bezbednosno-obaveštajnog sistema. Usvajanjem Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije, krajem 2007. godine, i formiranjem Savet za nacionalnu bezbednost taj problem je normativno, a nadamo se, i stvarno prevaziđen. Službe bezbednosti su ovim Zakonom definisane kao deo jedinstvenog bezbednosno-obaveštajnog sistema Republike Srbije, a Savetu za nacionalnu bezbednost povereno je usmeravanje i usklađivanje rada službi bezbednosti i njihove saradnje sa organima nadležnim za odbranu i unutrašnje poslove i sa drugim nadležnim državnim organima, kao i saradnje sa organima i službama bezbednosti stranih država i međunarodnih organizacija. U sastavu Saveta nalaze se predsednik Republike, predsednik Vlade, ministri odbrane, unutrašnjih poslova i pravde, načelnik Generalštaba Vojske Srbije i direktori službi bezbednosti. Za operativno

usklađivanje službi bezbednosti zadužen je Biro za koordinaciju, koji čine direktori službi bezbednosti i sekretar Saveza za nacionalnu bezbednost.

Ocena: 2,5 (dva i po)

Odnos ciljeva sredstava i rezultata

Druga bitna pretpostavka potrebna za procenu efektivnosti službi bezbednosti još nije stvorena, jer Republika Srbija još uvek nema usvojenu Strategiju nacionalne bezbednosti. Pošto se efektivnost uobičajeno shvata kao sklad između postavljenih ciljeva, uloženi sredstava i postignutih rezultata, postavlja se razumno pitanje na osnovu čega se mogu ocenjivati rezultati službi bezbednosti kada za davanje te ocene nedostaje neophodan parametar – definisani bezbednosni ciljevi i sredstva. Osim toga, Zakonom je propisano da službe bezbednosti deluju “na osnovu i u okviru Ustava, zakona, drugih propisa i opštih akata, strategije nacionalne bezbednosti, strategije odbrane i utvrđene bezbednosno-obaveštajne politike Republike Srbije”, pa se postojanje Strategije nacionalne bezbednosti pojavljuje kao jedan od preduslova za njihovo zakonito i plansko delovanje. Njeno postojanje je i pretpostavka za kontrolu rada službi bezbednosti, budući da je nadležni skupštinski odbor ovlašćen da “nadzire usklađenost rada službi bezbednosti sa strategijom nacionalne bezbednosti, strategijom odbrane i bezbednosno-obaveštajnom politikom Republike Srbije”. Takođe, Strategija nacionalne bezbednosti značajna je kao važan preduslov za uspešan rad Saveta za nacionalnu bezbednost. Naime, ovaj organ treba da usklađuje rad službi bezbednosti tako što razmatra obaveštajno-bezbednosne procene i donosi zaključke kojima određuje prioritete i načine zaštite i usmerava ostvarivanje nacionalnih interesa koji se sprovode putem obavljanja obaveštajno-bezbednosne delatnosti.

Zbog svega što je rečeno, izradi i usvajanju Strategije nacionalne bezbednosti treba pristupiti što pre, a ona treba da izražava širi društveni konsenzus o pitanjima bezbednosti, odnosno treba da bude rezultat prethodnih detaljnih istraživanja i analiza u kojima bi učestvovali državni organi, akademske institucije i organizacije civilnog društva. Dodatni razlozi za hitan rad na izradi i usvajanju Strategije nacionalne bezbednosti nalaze se u činjenici da ovaj dokument treba da prethodi strateškim dokumentima u oblasti odbrane (postojeća Strategija odbrane i Strategijski pregled odbrane doneti su u uslovima postojanja zajedničke države Srbije i Crne Gore). Konačno, Srbija je jedina zemlja u Jugoistočnoj Evropi koja nema usvojenu Strategiju nacionalne bezbednosti.

Ocena: 2,5 (dva i po)

Legitimnost

Do sada rečenom valja dodati i to da ne postoje javno dostupni podaci koji bi se odnosili na efektivnost službi bezbednosti, kao ni podaci o tome kako građani Srbije ocenjuju rad službi bezbednosti Republike Srbije.

Ocena: 2 (dva)